

11 EYLÜL SONRASI DEĞİŞEN AVRASYA DENGELERİ VE ÇİN – ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Selçuk ÇOLAKOĞLU*

ÖZET

Orta Asya çeşitli nedenlerden ötürü Çin açısından hayati öneme sahip bir bölge konumundadır. İlk olarak, Çin'in Sincan bölgesinin güvenliği ve bölge istikrarı açısından Pekin, Orta Asya ülkeleriyle ortak güvenlik politikası geliştirme ihtiyacı hissetmektedir. Yine enerji kaynaklarının temini ve ekonomik işbirliği açısından Orta Asya Çin'e büyük fırsatlar sunmaktadır. Çin'in Orta Asya ve diğer bir Avrasya gücü olan Rusya'ya dönük politikası Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nün oluşumunda büyük bir rol oynamıştır. Çin, ŞİÖ sayesinde hem Orta Asya ülkeleriyle hem de Rusya ile ortak bir Avrasya politikası geliştirebilmektedir. 11 Eylül sonrası ABD'nin Orta Asya'ya verleşmesi bölge dengelerini
Anahtar Kelimeler: Çin, Orta Asya, Doğu Türkistan, ŞİÖ, Güvenlik, Enerji, Dış Ticaret kökünden değiştirmiş olsa da, Pekin ŞİÖ merkezli Avrasya politikasını istikrarlı bir şekilde uygulamaya devam etmektedir. Bu durum Çin'in Orta Asya'daki yükselişinin devam edeceğini göstermektedir.

GİRİŞ

Merkezi Avrasya, uluslararası dengeler açısından Soğuk Savaş'ın bitmesinden itibaren iki büyük değişime sahne olmuştur. İlk olarak, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya'da beş bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu yeni devletler yeterince güçlü olmadıklarından dolayı, 19. yüzyıldan beri devam eden Rusya veya Çin'e dayanma geleneğini sürdürmek zorunda kalmışlardır. Sovyet döneminden kalma siyasi, ekonomik ve sosyal yapıları bu devletleri Rusya ile iyi geçinmeye sevk etmiştir. Diğer taraftan, bölgenin diğer bir büyük gücü Çin'le ilişkilerini de hızla geliştirmeye başlamışlardır. Bu dönemde de Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Orta Asya'da Moskova ve Pekin iki önemli merkez olmaya devam etmiştir. İki dönem arasındaki en büyük fark Soğuk Savaş döneminde Moskova daha güçlü iken, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Pekin ön plana çıkmış ve nüfuzunu hızla artırmaya başlamıştır.¹

*Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim

Üyesi.

¹ Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve Çin'in Orta Asya stratejileri için, bkz. Selçuk Çolakoğlu, "Çin-Sovyet İlişkilerinde Orta Asya Boyutunun Önemi: Soğuk Savaş Dönemi (1950-1982)", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1997.

11 Eylül 2001'den sonra bölgeye başka bir büyük güç olan Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) yerleşmesiyle birlikte, merkezi Avrasya'nın stratejik dengeleri kökünden değişmiştir. Orta Asya'da artık Çin ve Rusya'dan oluşan iki kutuplu bir sistem yerine, ABD'nin de dahil olduğu üç kutuplu bir denge oluşmaya başlamıştır.² Bu makalede 2001 sonrası ortaya çıkan bu yeni güç dengesinde Çin'in Orta Asya politikası ve bölgeye yönelik stratejileri değerlendirilecektir.

Güvenlik Boyutuyla Çin'in Orta Asya Politikası

Hem Batı sınırlarının güvenliği hem de Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nin (Doğu Türkistan) güvenliği açısından Çin'in Orta Asya ülkeleriyle iyi ilişkiler kurması büyük önem taşımaktadır. Pekin ayrıca komşu bölgede kendisini de etkileyebilecek istikrarsızlık istememesi dolayısıyla Orta Asya ile yakından ilgilenmektedir.

Orta Asya devletleri konvansiyonel askeri kapasite açısından Çin için hiçbir tehdit oluşturmadıkları halde sorunlu Sincan bölgesi yüzünden Çin'in güvenliği için vazgeçilmez olmaktadır. Sincan bölgesindeki Çin karşıtı ayrılıkçı grupları kontrol edebilmek Pekin'in güvenlik öncelikleri arasında yer almaktadır. Zaten Çin'de etnik azınlıklar sorunu ile sınır sorunları iç içe geçmiş durumdadır. Çin'in daima endişe ettiği azınlıkların yaklaşık % 90'ı Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan gibi sınır bölgelerinde yaşamaktadır. Aslında Çin etnik açıdan ezici bir çoğunlukla homojen sayılabilir. Pekin'in resmi olarak tanıdığı 56 etnik gruptan biri olan Han Çinlileri tek başına nüfusun % 90'ından fazlasını oluşturmaktadır. Geriye kalan 55 etnik grup ise Çin nüfusunun ancak % 8,41'ini teşkil etmektedir.³ Aslında bu 55 azınlık grubundan sadece Uygurlar, Tibetliler, Moğollar ve Koreliler gibi sadece 4-5 tanesi hatırı sayılır azınlık konumundadır. Geri kalanların büyük kısmı sadece birkaç bin kişilik folklorik gruplar olmaktan öteye geçememektedir. Bu durum, Pekin'in bu şekilde etnik grup sayısını abartarak esas azınlık konumundaki halkları gündemden düşürmeye çalıştığı izlenimi uyandırmaktadır.

Nüfuslarının ülke geneline göre azlığına rağmen azınlık gruplarının sınır bölgelerinde yaşaması ve ellerinde Çin'in kalkınması açısından büyük öneme haiz doğal kaynaklara sahip olması, Pekin açısından etnik sorunları daha hassas bir hale getirmektedir. Petrol, doğal gaz ve diğer önemli madenlerin % 40'ından fazlasının azınlık bölgelerinden elde edilmesi Pekin'in azınlık bölgelerine yönelik kaygılarını artırmaktadır.⁴

² Selçuk Çolakoğlu, "Central Asia in the Triangle of Russia, China and the US", *International Conference on Security Challenges in Central Asia*, Bishkek, 19 Şubat 2004, s. 270-287.

³ Yuchao Zhu & Dongyan Blachford, "Ethnic Minority Issues in China's Foreign Policy: Perspectives and Implications", *The Pacific Review*, Cilt: 18, Sayı: 2, Haziran 2005, s. 244-245.

⁴ A.g.e., s. 245.

2000 yılı nüfus kayıtlarına göre Sincan'daki 19 milyon nüfusun yaklaşık % 50'sini Türk kökenli ve Müslüman azınlık grupları oluşturmaktadır. Uygurlar 8.345.622 kişiyle bölge nüfusunun % 45'ini teşkil ederken, Han Çinlilerinin sayısı 7.489.919'dur. Kazaklar başta olmak üzere Kırgız, Tacik, Moğol ve Özbeklerin sayısı 1.245.025'dir. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) kurulduğunda, Sincan'daki Uygurların bölge nüfusu içindeki oranlarının % 93 olduğu dikkate alınrsa, nüfus dengesinin Han Çinlileri lehine epeyce değiştiği görülmektedir.⁵

Azınlık bölgeleri içerisinde Pekin'in en fazla sorun yaşadığı ve en çok kaygılandığı yer Sincan'dır. Sincan-Uygur Özerk Bölgesi çok sayıda ülke ile sınırdaş bir azınlık beldesidir. Sincan'ın Moğolistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan ile yani toplam sekiz devlet ile uzunlukları değişen sınırı bulunmaktadır. Bu durum Pekin'i sadakatlerinden yeterince emin olmadığı Uygurların ve Kazakların komşu ülkelerden yardım alabileceği endişesine sevk etmektedir. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile Orta Asya sınırında yaşanan sınır çatışmaları ve Sincan'da yaşayan Uygur ve Kazakların komşu Sovyet cumhuriyetlerine kitlesel göç hareketleri, Pekin açısından hâlâ güncelliğini koruyan bir durumdur. Üstelik 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte sınırda Sincan'daki etnik gruplara akraba devletler doğmuştur.

Sincan diğer özelliklerinin yanı sıra yukarıda rakamları verildiği gibi, azınlık nüfusu açısından da en kalabalık etnik grupları bünyesinde barındırmaktadır. Sincan'ın siyasi istikrarı açısından en büyük etnik grup olan Uygurlar kilit bir konumda bulunmaktadır. Üstelik Uygurlar akraba devleti bulunmayan Orta Asya'daki en büyük halk konumundadır. Hatta bu yüzden bazı Uygur muhalifler bölgenin tarihi ismi olan ve Pekin tarafından kesinlikle reddedilen Doğu Türkistan yerine Uyguristan terimini kullanmak istemektedirler. Buna göre Kazakistan, Kırgızistan gibi Uyguristan da eninde sonunda bağımsızlığına kavuşacak bir Orta Asya cumhuriyeti olarak görülmektedir.

Tıpkı diğer Orta Asya cumhuriyetleri gibi Doğu Türkistan'ın etnik açıdan homojen olduğunu söylemek zordur. Bu açıdan Türk kökenli Kazaklar, Kırgızlar ve Özbekler ile Müslüman Taciklerin Uyguristan terimini benimsemeleri daha zor gözükmektedir. Doğu Türkistan terimi hem yüzyıllardır kullanılageldiği için hem de tüm Orta Asya halklarını Türkistan kimliği altında birleştirdiği için daha kapsayıcı ve kuşatıcıdır. Bu gerekçelerle Uygurların çoğunluğu diğer Türk kökenli ve Müslüman unsurları da kucakladığı için tarihi Doğu Türkistan adını kullanmayı tercih etmektedirler.⁶

⁵ J. Peter Pham, "Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia", *American Foreign Policy Interests*, Cilt: 28, Sayı: 1, 2006, s.53.

⁶ Hacı Yakup Anat, *Doğu Türkistan'da Milliyetçilik Hareketleri*, Hazırlayan: Soner Yalçın, (Ankara: Özkan Matbaacılık, 2005), s. 38.

Pekin'in en büyük korkusu Orta Asya'da ortaya çıkabilecek etnik-dini milliyetçiliklerin Sincan'da bir çatışmaya dönüşmesi ihtimalidir. Bunu doğrulayan bir şekilde Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Sincan'daki Uygurlar silahlı faaliyetlerini artırmıştır. 1990 sonrasında ayrılıkçı Uygurların hem sayısında hem de faaliyetlerinde müthiş bir artış göze çarpmaktadır.⁷

1990 Baren ve 1997 Yining ayaklanmaları en bariz şekilde kamuoyuna yansıyan ve dünya mediasında yankı uyandıran büyük etnik huzursuzluklardır. Çin ise bu tür eylemleri 'ayrılıkçılık' ve 'karşı devrimcilik' olarak nitelendirmiş ve bu olaylara karışanlara ağır cezalar vermiştir. Bu süreçte hapis cezası alanların yanı sıra 1991'de 30, 1992'de 22, 1995'te 19, 1998'de 17 Uygur idam edilmiştir.⁸ Uluslararası gözlemciler bölgede siyasi gerekçelerle idam edilenlerin sayısının resmi rakamların çok üzerinde olabileceğini vurgulamaktadırlar. Bunun üzerine Pekin, Sincan'daki asker sayısını 200 bine çıkarmış ve bu artış 2001 sonrası devam etmiştir.⁹

Doğu Türkistan kadar güçlü olmasa da Çin'in İç Moğolistan bölgesinde yükselen Moğol milliyetçiliği de Pekin'i rahatsız etmektedir. Özellikle Moğolistan'ın başkenti Ulan Bator, pan-Moğol milliyetçiliğinin üssü haline gelmiştir.¹⁰ Moğolistan doğrudan Orta Asya ülkeleri içinde sayılmasa da Çin-Moğol ilişkilerinin seyri de merkezi Avrasya dengelerini yakından etkilemektedir.

Bu açıdan Orta Asya cumhuriyetlerinin özellikle de Sincan'la sınıra sahip Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın tutumları Çin açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Kazakistan ve Kırgızistan'da yaklaşık 300.000 Uygur yaşamakta ve 1991'den beri ayrılıkçı Uygurlar bu ülkelerden silah ve mühimmat temin etmektedir. Çin bu tür stratejik desteğin önünü kesebilmek için Orta Asya ülkelerinin bağımsız olmasıyla birlikte derhal harekete geçmiş ve bu ülkelerle siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmuştur. 1996'da kurulan Şanghay Beşlisi ve onun devamı olan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Pekin'in hem bölge ülkeleri hem de Rusya ile geliştirdiği yakın ilişkilerin bir sonucudur. Bu işbirliği ortamında bölge ülkeleri

⁷ Sean Yom, "Uighur Muslims and Separatism in China: A Looming Dilemma", *IIAS Newsletter*, Sayı: 27, Mart 2002, s. 6.

⁸ Ahmet Türköz, "Doğu Türkistan'da Soykırım ve İnsanlık Suçları", Ahmet Türköz & Hakan Yavuz Demir (Der.), *Doğu Türkistan'da Çeşitli İnsan Hakları Sorunları*, (İstanbul: Avrasya Türk Dernekleri Federasyonu Yayınları, 2002), s. 10-11.

⁹ Nilas Swanström, "China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?", *Journal of Contemporary China*, Cilt: 14, Sayı: 45, Kasım 2005, s. 572.

¹⁰ Russel Ong, "China's Security Interests in Central Asia", *Central Asian Survey*, Cilt: 24, Sayı: 4, Aralık 2005, s. 430.

arasında güven artırıcı önlemlerin tesisi ve sınır anlaşmazlıklarının çözümü mümkün olmuştur.¹¹

Zaten Orta Asya'daki mevcut hükümetler de her türlü dini harekete şüpheyile bakmaktadır. Çin, ortak sınıra sahip olduğu Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile hem sınır güvenliği hem de Sincan bölgesinde faaliyet gösteren ayrılıkçı gruplara karşı çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Pekin ayrıca kısa ama dağlık Afganistan sınırını da kaçak geçişlere fırsat vermeyecek bir şekilde 1990'lı yıllar boyunca güçlendirmiştir.¹² Bu açıdan Çin, Rusya, ABD ve Orta Asya devletleri radikal dini gruplarla mücadele açısından aynı ortak paydada buluşabilmektedir.

ŞİÖ'nün Haziran 2001'de Şanghay'da imzalanan bildirgesinde uluslararası terör, ulusal ayrılıkçılık ve radikal dini gruplar konusunda üye ülkeler arasında işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. Pekin açısından bu bildirme, Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı Uygurlara destek veren Orta Asya'daki grupları sindirmek için iyi bir zemin hazırlamıştır. Bu bildirgenin yayınlanmasından kısa bir süre sonra Bişkek yönetimi Doğu Türkistan İslami Hareketi üyesi olmak ve Sincan'daki bombalı eylemlere karışmakla suçlanan iki Uygur'u Çin'e iade etmiştir.¹³

Çin açısından Taliban yönetimi altındaki Afganistan ayrı bir sorun teşkil etmekteydi. Pekin'e göre Taliban rejimi döneminde Afganistan'da yaklaşık 1.000 Uygur militanı silahlı eğitim almaktaydı. Pekin bu yüzden Uygur ayrılıkçılara destek verdiği gerekçesiyle çeşitli defalar Taliban yönetimini uyarmıştır. Yine ayrılıkçı Uygurların faaliyetleri iki sıkı müttefik olan Çin ile Pakistan'ın arasını da açmıştır. Bazı Uygur ayrılıkçıların Pakistan'da eğitim gördükten sonra Çin'e geçtiğinin ortaya çıkması üzerine Pekin, müttefiki İslamabad ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Bu ortamda Çin, Pakistan'la olan ilişkilerini tamamen ihmal etmeksizin eski rakibi Hindistan'la çeşitli konularda işbirliği yapmaya başlamıştır. Pakistan ve Sincan arasındaki Karaçi-Karakurum otoyolu Pekin tarafından çeşitli defalar kapatılmış ve silah ve uyuşturucu kaçakçılığının önüne geçilmesi için etkili tedbirler alınmıştır.¹⁴

ABD'nin 11 Eylül sonrası Afganistan'a yönelik askeri harekâtı, Taliban rejimini yıkması ve El Kaide örgütünün varlığını çökertmesi dolayısıyla Çin açısından olumlu olmuştur. Pekin terörle mücadele konsepti çerçevesinde Afganistan ve diğer Orta Asya ülkelerindeki Doğu Türkistanlı ayrılıkçıları sindirme fırsatını yakalamıştır. Pekin Sincan'daki ayrılıkçı Uygurlarla El Kaide örgütü arasında bağlantı olduğu

¹¹ Nilas Swanström, "China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?", s. 575.

¹² A.g.e., s. 573.

¹³ J. Peter Pham, "Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia", s. 59.

¹⁴ Nilas Swanström, "China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?", s. 573.

iddiasıyla, şiddet yanlısı veya karşıtı olan ayrımı yapmaksızın her türlü milliyetçi Uygur hareketini sindirme fırsatını yakalamıştır. Bu açıdan ABD'nin bölgede yaptığı operasyonlara Çin doğrudan karşı çıkmamaktadır. 2002'den itibaren Çin, Uygur ayrılıkçılara destek veren Orta Asya ülkelerindeki grupları tasfiye etmeleri konusunda bölge ülkeleriyle ŞİÖ bünyesinde daha yoğun bir işbirliğine gitmiştir.¹⁵

Diğer taraftan Pekin, Sincan gibi sınır bölgelerindeki ayrılıkçı hareketlerin Çin'i istikrarsızlaştırmak için ABD tarafından desteklendiğine de inanmaktadır. Son olarak ABD Kongresi 2000 yılında tutuklanan Uygur iş kadını Rabiya Kadir'in serbest bırakılması için Çin hükümetine baskıda bulunmuştur.¹⁶ Bu baskılar sonucunda Rabiya Kadir 2005 yılı başında Çin hükümeti tarafından ABD'de yaşayan eşi ve kızının yanına gitmek üzere tahliye edilmiştir.¹⁷ Afganistan'daki NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) varlığının yanısıra ABD'nin Kırgızistan'daki Manas üssünün Çin'in Sincan bölgesine uzaklığı sadece 300 km.dir. Pekin bu yüzden Türkiye ve ABD gibi bazı NATO üyelerinin Sincan'daki ayrılıkçılara gizli olarak destek verdiğine inanmaktadır.¹⁸

Çin'in Orta Asya devletleriyle güvenliği ilgilendiren diğer bir sorunu da Sovyetler Birliği döneminden kalma sınır ihtilâflarıdır. Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, Çin'le olan sınır sorunlarını bu yeni işbirliği ortamı içerisinde çözmüşlerdir. Ancak mevcut konjonktürde sınır ihtilâflarının çözümünde Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Pekin lehine önemli toprak tavizlerinde bulunmuştur.

1996 ve 1999 yılında yapılan anlaşmalarla 758 km.lik Kırgızistan-Çin sınırı boyunca uzanan Uzeng-Kuş drenaj sahası sınırı belirlenmiştir. Kırgızistan Parlamentosu Mayıs 2002'de aldığı bir kararla bu sınır düzenlemesini onaylamıştır.¹⁹ Yine 1994, 1997 ve 1998'deki anlaşmalarla Kazakistan-Çin sınırı ve 1999'da yapılan anlaşmayla da Tacikistan-Çin sınırı belirlenmiştir.²⁰ Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya'nın Çin sınırı Pasifik bölgesinden ibaret kalmıştır. 1960'ların sonlarında çatışmalara yol açan Amur Nehri havzasındaki sınır ihtilâfları Rusya-Çin stratejik ortaklık ilişkisinin etkisiyle artık tamamen gündemden

¹⁵ Yuchao Zhu & Donyan Blachford, "Ethnic Minority Issues in China's Foreign Policy: Perspectives and Implications", *The Pacific Review*, Cilt:18, Sayı: 2, Haziran 2005, s. 244.

¹⁶ Russel Ong, "China's Security Interests in Central Asia", s. 428.

¹⁷ Timur Kocaoğlu, "Sevindim ve Utandım", *Gökbayrak*, Cilt: 12, Sayı: 63, Ocak-Şubat 2005, s. 4.

¹⁸ Doğu Türkistan sorununun Türkiye-Çin ilişkilerine etkisi için, bkz. Selçuk Çolakoğlu, "Issues of Eastern Turkestan and Turkey", *Journal of the Korean-Turkish Academic Society*, Cilt: 2, 1998/99, s. 107-136.

¹⁹ Martha Brill Olcott, "Taking Stock of Central Asia", *Journal of International Affairs*, Cilt: 56, Sayı: 2, Bahar 2003, s. 7.

²⁰ J. Peter Pham, "Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia", s. 61.

düşmüştür. Son olarak ŞİÖ'nün Haziran 2006'daki Şanghay Zirvesi'nde bir araya gelen Rusya Devlet Başkanı Vlademir Putin ve Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao, iki ülke ilişkilerinin hiç sorunsuz olarak stratejik temelde gelişmeye devam ettiğini vurgulamışlardır.²¹

Güvenlik açısından Orta Asya bölgesinin içerdiği bir diğer risk de özellikle silah ve uyuşturucu ile uğraşan uluslararası suç şebekelerinin varlığıdır. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan güç boşluğu yeni cumhuriyetler tarafından yeterince doldurulamamış ve bu da uluslararası suç şebekeleri açısından elverişli bir durum ortaya çıkarmıştır. Özellikle Afganistan üzerinden gerçekleştirilen uyuşturucu ticaretinde Orta Asya bir köprü görevi görmeye başlamıştır. Orta Asya ülkelerinde kaçak uyuşturucu imalatı ile kullanımı 1990 sonrası büyük artış göstermiştir.²² Bu durum tüm bölge ülkelerini olduğu gibi Çin'i de yakından ilgilendirmektedir. Pekin bu tür organize suç örgütlerine karşı da ŞİÖ'yü bölgesel bir işbirliği platformu olarak kullanmak istemektedir.

Büyük Güçlerin Orta Asya Rekabeti

Orta Asya büyük güçlerin uluslararası sistemdeki rekabeti açısından da önemli bir jeostratejik konuma sahiptir. Orta Asya'daki yeni bağımsız devletler oldukça zayıf oldukları için Çin, Rusya ve ABD gibi büyük güçlerin bölgeye nüfuz etmesi kolaylaşmaktadır. Rusya ve Çin, tarihte olduğu gibi günümüzde de Orta Asya'nın kaderi üzerinde en etkili iki büyük güçtür. Çin kısa vadede Rusya'nın Orta Asya'daki nüfuzunu kıramayacağını farkındadır ve bu çerçevede ŞİÖ bünyesinde bölgesel işbirliğine ağırlık vermektedir. Pekin bu noktada Orta Asya ülkeleri için Moskova'ya göre daha güçlü ve güvenilir bir ortak olduğu imajını vermeye çalışmaktadır. Çin aynı zamanda uluslararası alanda büyük güç statüsünü pekiştirerek bu konumunu Orta Asya'ya da yansıtmak istemektedir. Zaten Rusya'nın Orta Asya üzerindeki nüfuzu mevcut ekonomik ve sosyal sorunlarının da etkisiyle zayıflama eğilimindedir.

Özbekistan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) bünyesinde tüm Orta Asya ülkelerinin dahil olduğu ve terör eylemlerini engellemek için kullanılan Kolektif Güvenlik Antlaşması'ndan (CST) çekilmesi, Rus nüfuzunun azalma eğilimini yansıtmaktaydı. Ancak Özbekistan bu sefer Çin yerine başka bir rakip olan ABD'ye daha çok yakınlaşmıştı. Diğer yandan Pekin, güvenlik açısından Orta Asya'da sorun

²¹ Official Website of SCO Summit, "China, Russia Agree to Enhance Cooperation within SCO"; (http://english.scosummit2006.org/en_zxbb/2006-06/15/content_772.htm).

²² Bülent Erdoğan, "Orta Asya'da Yasadışı Uyuşturucu Ticareti ve Kullanımı", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2006, s. 88-89.

görmek istememekte ve sorunların barışçı yollardan çözümünü desteklemektedir. Bu yüzden Pekin 1992-1997 yılları arasında süren Tacik iç savaşında Rusya'nın ve BDT'nin üstlendiği misyonu desteklemiştir.²³

11 Eylül sonrasında ABD'nin El Kaide terör örgütüne yönelik operasyonları hem Afganistan hem de Orta Asya genelindeki Amerikan askeri varlığını artırmıştır. Tacikistan'daki askeri üslerini koruyan Rusya'nın bölgedeki askeri alandaki üstünlüğünü, 2001'den sonra Afganistan'a yerleşen ABD dengelemiştir. NATO aracılığıyla başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler Orta Asya'da askeri ve siyasi olarak daha etkili olmaya başlamışlardır. Zaten NATO'nun Barış İçin Ortaklık (BİO) programı çerçevesinde kurulan CentraBat ile Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile ortak barışgücü oluşturulmuştu. Bu çerçevede ABD, Özbekistan ve Kırgızistan'da üsler kurmuştur.²⁴ Aralık 2001'de Taşkent'i ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Vaşington'un bölgedeki çıkarlarının Afganistan'daki çatışmalarla sınırlı olmadığını ifade etmiştir. Bu dönemde Özbekistan, ülkenin güneyindeki Hanabad hava üssünü ABD'nin kullanımına açmıştır.²⁵

ABD'nin Orta Asya'ya yerleşmesinin radikal dini örgütleri sınırlamanın yanısıra Rusya ve Çin'i dengeleme amacı taşıdığı hususunda yaygın bir kanaat bulunmaktadır.²⁶ Çin ayrıca ABD'nin Hazar enerji kaynakları için bölgede olduğunu ve Vaşington'un Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı gibi projelerle hem Basra Körfezi kaynaklarına olan bağımlılığını azaltmak hem de rakip devletler olarak gördüğü Rusya ve İran'ı devre dışı bırakmak istediğini düşünmektedir. Bu yüzden 2001 sonrası ABD'nin bölgeye yerleşmesi, Çin'in Rusya ile olan işbirliğini de daha da artırmıştır. ABD ve Hindistan arasındaki ilişkilerin gelişmeye başlamasıyla birlikte, Pekin Moskova ile hem ŞİÖ bünyesindeki ilişkilerini hem de petrol ve doğal gaz konusundaki ikili işbirliğini geliştirmek istemektedir.²⁷

Bu çerçevede Çin, Cumhurbaşkanı Hu Jintao'nun vurguladığı gibi ŞİÖ'yü uluslararası alanda çok kutupluluğun geliştirilmesi için bir araç olarak kullanmaktadır.²⁸ Diğer taraftan Çin'in ŞİÖ bünyesinde kaydettiği aşama Pekin için uluslararası toplumla yeterince bütünleşmediği konusundaki endişeleri gidermeye de yaramaktadır.

²³ Russel Ong, "China's Security Interests in Central Asia", s. 427.

²⁴ A.g.e., s. 434.

²⁵ J. Peter Pham, "Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia", s. 63.

²⁶ Mehmet Seyfettin Erol & Çiğdem Tunç, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 9, Sayı: 3, Sonbahar 2003, s. 17.

²⁷ Nilas Swanström, "China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?", s. 583.

²⁸ Rosemary Foot, "Chinese Strategies in a US-hegemonic Global Order: Accommodating and Hedging", *International Affairs*, Cilt: 82, Sayı: 1, 2006, s. 86.

ŞİÖ'nün Rusya ve Çin'in politikalarındaki yerini anlayabilmek için 1990 sonrası bu iki ülke arasında kurulan stratejik ortaklığın göz önünde bulundurulması gerekmektedir. 1990'lı yıllar boyunca genel olarak Rusya ve Çin'in ABD ile ilişkileri sorunlu hale gelirken Moskova ve Pekin arasındaki işbirliği artmıştır. Bu noktada siyasi, iktisadi ve güvenlik açısından Rusya ve Çin'in birbirlerine ihtiyaç duymalarının büyük etkisi olmuştur. Ayrıca Rusya, Çin ve Orta Asya ülkelerinin Sovyetler Birliği döneminden kalma sınır ihtilâflarının çözüme kavuşturulması arzusu ŞİÖ'nün kurulmasına giden süreçte önemli bir paya sahiptir.²⁹ Diğer yandan Rusya'nın Çin'in ihtiyaç duyduğu yüksek teknolojik ve ucuz silahları temini ikili ilişkileri geliştiren önemli bir unsurdu.³⁰

Çin ve Rusya'yı işbirliğine iten önemli bir diğer husus da ABD'ye karşı ortak tavır alma beklentileriydi. NATO'nun Doğu Avrupa ve Karadeniz havzasına doğru genişlemesinden Rusya tehdit algılamakta, Çin de ABD'nin insan hakları konusundaki baskısından ve Tayvan'la olan silah ticaretinden rahatsız olmaktadır.³¹

Rusya ve Çin arasında kurulan 'stratejik ortaklık', 1996 sonrasında da ABD'nin tek taraflı uluslararası faaliyetleri dolayısıyla daha da kuvvetlendirilmiştir. 1999'da Amerikan-Japon güvenlik işbirliğinin kapsamının geliştirilmesi, Moskova ve Pekin'i beraber yürüttükleri çok kutupluluk politikası konusunda işbirliğini artırmalarını sağlamıştır. Moskova ve Pekin, NATO'nun Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesinin ve Doğu Asya'da artan Amerikan-Japon güvenlik işbirliğinin ABD'nin Rusya-Çin ikilisini çevrelemesine hizmet ettiğini düşünmekteydi.³²

NATO'nun 1999 yılında Yugoslavya'ya karşı Kosova'ya müdahale etmesi, Çeçenistan ve Doğu Türkistan gibi benzer azınlık sorunları bulunan Rusya ve Çin'i dış müdahale konusunda son derece olumsuz bir tutum takınmaya sevk etmiştir. Çin'e göre böyle uluslararası genel bir uygulamanın ortaya çıkması, sadece Doğu Türkistan ve Tibet konusunda kendisine yeni sorunlar çıkartmakla kalmayıp, Tayvan'ın bağımsızlığına giden süreci hızlandırabilirdi.³³

Mevcut koşullar ŞİÖ'yü giderek Moskova ve Pekin'in Amerikan karşıtı politikalarının yürütüldüğü kurumsal bir platform haline getirmiştir. Boris Yeltsin ve Jiang Zemin'in de katıldığı ve Şanghay Beşlisi'nin 25 Ağustos 1999 tarihinde

²⁹ Chikahito Harada, "Russia and North-East Asia", *Adelphi Paper*, Sayı: 310, Temmuz 1997, s. 37.

³⁰ Sherman Garnett, "Challenges of the Sino-Russian Strategic Partnership", *The Washington Quarterly*, Cilt: 24, Sayı: 4, Ağustos 2001, s. 45.

³¹ Chikahito Harada, "Russia and North-East Asia", s. 40.

³² Herbert J. Ellison, "Russia, Korea, and Northeast Asia", Nicholas Eberstadt ve Richard Ellings (Der.), *Korea's Future and Great Powers*, (Seattle: University of Washington Press, 2001), s. 171.

³³ Dru C. Gladney, "Islam in China: Accommodation or Separatism?", *The China Quarterly*, Cilt: 174, Haziran 2003, s. 452.

Bişkek'te gerçekleştirilen dördüncü zirvesi, Amerikan karşıtı politikaların yoğun olarak vurgulandığı bir toplantı olmuştur. Zirvede dünyadaki çok kutupluluğun önemi vurgulanırken, insan hakları ihlâli iddialarının herhangi bir ülkenin içişlerine karışmak için bahane olamayacağı özellikle vurgulanmıştır.³⁴ Bişkek zirvesi o zamana kadar yapılanlar içerisinde Amerikan karşıtı bir tavrın en katı şekilde sergilendiği bir toplantı haline gelmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan terörist saldırılardan sonra ise Vaşington'un Moskova ve Pekin ile ilişkileri biraz düzelmeye başlarken daha karmaşık bir şekle bürünmüştür. Bu yeni dönemde bir taraftan yakınlaşma ve işbirliği ortak söylem haline gelirken, diğer taraftan her üç büyük gücün de birbirlerine karşı eskiden beri süren güvensizlikleri hâlâ kendini hissettirmektedir.

Çin, ŞİÖ bünyesinde Orta Asya ülkeleri ve Rusya ile askeri işbirliğini de artırmaya devam etmektedir. 'İşbirliği 2003'ün ilk ayağı Doğu Kazakistan'da Çinli yetkililerin de hazır bulunduğu Kazak, Kırgız ve Rus kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmiştir. 'İşbirliği 2003'ün ikinci ayağı Sincan bölgesinde Çin-Kırgız anti-terör tatbikatı olarak gerçekleştirilmiştir. Haziran 2003'de Taşkent'te ŞİÖ anti-terör merkezi açılmıştır. Ağustos 2005'de ise Rusya ve Çin 'Barış Misiyonu 2005' adı altında Rusya'nın Vladivostok şehri ile Çin'in Shandong Yarımadası'nda yaklaşık 10.000 askeri personelin katıldığı büyük bir kara, hava ve deniz Çin-Rus tatbikatı düzenlenmiştir. Bu tatbikatın amacının Orta Asya'daki radikal dini grupları engellemenin yanı sıra ABD'nin tek taraflı davranışlarına gösterilen bir tepki olduğu açıkça beyan edilmiştir.³⁵ Yine Pekin, Kazakistan ve Kırgızistan başta olmak üzere Pekin Orta Asya ülkeleriyle askeri nitelikli ikili anlaşmalar imzalamıştır.³⁶

Temmuz 2005 Astana Zirvesi'nde ŞİÖ'nün bölgesel ve uluslararası alanda daha etkili bir rol oynaması için önemli kararlar alınmıştır. Bu zirvenin hemen öncesinde Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao ve Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin bir araya gelerek '21. Yüzyılda Uluslararası Sisteme Dair Ortak Bildirgesi'ni yayınlamışlardır. Bu bildirme iki devlet arasında 10 yıl önce eski cumhurbaşkanları Jiang Zemin ve Boris Yeltsin tarafından ilân edilen ve dünyada çok kutupluluğun gerekliliğine vurgu yapan bildirgeyle aynı özelliklere sahiptir.³⁷ Böylece Çin ve Rusya'nın üst yönetimlerinde, ikili işbirliğinin geliştirilmesi ve çok kutuplu bir dünya projesi konusunda herhangi bir değişim olmadığı gözlemlenmektedir.

³⁴ Herbert J. Ellison, "Russia, Korea, and Noreast Asia", s. 181.

³⁵ J. Peter Pham, "Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia", s. 64.

³⁶ Nilas Swanström, "China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?", s. 582.

³⁷ J. Peter Pham, "Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia", s. 59.

Temmuz 2005 Astana Zirvesi, ŞİÖ'nün genişlemesi açısından da tarihi bir öneme sahiptir. Bu zirvede Hindistan, Pakistan, İran ve Moğolistan'ın gözlemci üye olarak kabul edilmesiyle birlikte ŞİÖ, hem dünya nüfusunun yaklaşık yarısını kapsayan hem de Avrasya kıtasını bir blok olarak kuşatan bir mahiyete bürünmüştür.³⁸ Yine Türkmenistan da ŞİÖ'ye üye olma konusuyla yakından ilgilenmektedir. Tüm bunlar bölge gelişmelerini yönlendirme açısından ŞİÖ'nün daha etkili olmasını sağlayacaktır.³⁹ Astana Zirvesi'nde ortaya çıkan bu yaklaşım, Haziran 2006'deki Şanghay Zirvesi'nde de sürdürülmüştür. Hatta nükleer programı yüzünden ABD tarafından baskı uygulanan İran'ın Şanghay Zirvesi'nde Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad tarafından en üst seviyede temsil edilmesi dünya kamuoyunun dikkatini yeniden ŞİÖ üzerine çekmiştir.⁴⁰

ABD'nin Orta Asya'daki varlığının kısa sürede siyasi sonuçları da görülmeye başlamıştır. İlk olarak Mart 2005'teki 'Lale Devrimi' ile Kırgızistan'da 14 yıldır ülkeyi yöneten Cumhurbaşkanı Askar Akayev devrilmiştir. Sincan'la uzun bir sınıra sahip olan Kırgızistan'da Çin yanlısı gözüken Akayev'in devrilmesi, Pekin'i rahatsız etmiştir. Yine Akayev'i deviren muhalefetin en büyük rahatsızlığı da Akayev yönetiminin sınır düzenlemeleri sırasında Çin'e toprak tavizi vermesi olmuştur. Çin Dışişleri Bakanı Li Zhaoxing Akayev'in aniden devrilmesinden ABD'yi sorumlu tutmuştur.⁴¹ Ancak Akayev'in halefi Kurmanbek Bakiyev'in Çin ve Rusya'dan tamamen kopup ABD'ye yaklaştığı söylenemez. Bakiyev de Orta Asya dengeleri içerisinde bu üç büyük güçle ilişkilerini çok dikkatli bir şekilde sürdürmektedir. Bakiyev Aralık 2006'da Manas Amerikan üssünün statüsünün yeniden gözden geçireceklerini açıklamıştır.⁴²

İkinci olarak, Özbekistan'ın Andican şehrinde 2005 yılında 700 kişinin ölmesi ve çok sayıda Özbek'in Kırgızistan'a sığınmasıyla sonuçlanan ayaklanmadan dolayı Taşkent yönetimi ABD'yi sorumlu tutmuştur. Taşkent, Moskova ve Pekin'in de desteğini alarak ABD'nin Özbekistan'daki askeri üslerini boşaltmasını istemiştir. Temmuz 2005'de Astana'da gerçekleştirilen ŞİÖ zirvesinde ABD'nin Özbekistan'daki askeri üsleri tahliye etmek için bir takvim belirlemesi istenmiştir. Andican olaylarının

³⁸ A.g.e., s. 61.

³⁹ Russel Ong, "China's Security Interests in Central Asia", s. 436.

⁴⁰ Official Website of SCO Summit, "Chinese, Iranian Presidents Meet on Bilateral Ties, Nuclear Issue"; (http://english.scosummit2006.org/en_zxbb/2006-06/16/content_813.htm).

⁴¹ J. Peter Pham, "Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia", s. 63.

⁴² Roger McDermott, "Bishkek's Manas Base in Crises", *Eurasia Daily Monitor*, Cilt: 3, Sayı: 228, 11 Aralık 2006; (http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371733).

üzerinden henüz iki ay geçmeden Rusya ve Özbekistan anti-terör tatbikatı düzenlemişlerdir.⁴³

Kırgızistan ve Özbekistan’da peşpeşe meydana gelen bu gelişmelerden rahatsız olan Pekin, bir ülkenin iç siyasi sisteminin bir başka ülke tarafından değiştirilemeyeceğini özellikle vurgulamaktadır. Bu açıdan Çin, Orta Asya veya herhangi bir bölgede insan hakları ve demokrasi bahanesiyle bir ülke rejimine askeri, siyasi ve iktisadi baskı uygulanmasına kesinlikle karşı çıkmaktadır. Çin’in uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş döneminde genel kabul gören bu yaklaşımında 1989 Tiananmen olaylarının büyük etkisi olmuştur. Pekin’e göre bölgedeki terörün bitmesiyle birlikte, Rusya ve Orta Asya ülkelerinin de talepleriyle ABD bölgeden çıkmaya zorlanabilecektir. Pekin bu konuda ŞİÖ’yü etkili bir araç olarak kullanmayı düşünmektedir.⁴⁴

Pekin çok taraflı bölgesel sorunların ŞİÖ bünyesinde çözülmesini arzu etmektedir. Bu yüzden Çin, ŞİÖ’nün daha da güçlenip gelişmesi konusunda oldukça isteklidir ve Cumhurbaşkanı Hu Jintao da bu konuda büyük gayret göstermektedir. Terör ve diğer güvenlik sorunları başta olmak üzere tüm bölgesel sorunların çözümünde ŞİÖ’nin daha etkili hale getirilmesi konusu Haziran 2006 Şanghay Zirvesi’nde de vurgulanmıştır.⁴⁵

Orta Asya ülkeleri açısından bakıldığında ABD’nin bölgeye yerleşmesi, Çin ve Rusya arasında sıkışmış bölge ülkelerine stratejik açıdan avantaj sağlamıştır. Çin’i ve Rusya’yı hâlâ hegemon güç olarak gören Orta Asya ülkeleri ilk başlarda Pekin ve Moskova’ya karşı duydukları güvensizliği gerek ŞİÖ bünyesindeki işbirliği gerekse ABD ve Türkiye gibi bölge dışı ülkelerle yaptıkları ikili işbirlikleri ile aşmaya çalışmışlardır. Zaten sırf bu yüzden Kırgızistan ve Özbekistan ABD’ye askeri üs verme konusunda tereddüt etmemiştir.

Ancak, ABD’nin Orta Asya’da rejim değişikliklerine destek vereceği yolundaki şüpheler de bölge başkentlerini rahatsız etmektedir. Nitekim Kırgızistan’da Akayev iktidarının devrilmesinden ve Özbekistan’daki başarısız Andican ayaklanmasından dolayı ABD sorumlu tutulmaktadır. 11 Eylül 2001’den sonra ABD’nin bölgede kazandığı itibar Kırgızistan ve Özbekistan olaylarından sonra bir erozyona uğramıştır. Özellikle otokratik rejimlerin mevcut olduğu Orta Asya ülkeleri, kendilerini ABD

⁴³ John C.K. Daly et al., *Anatomy of a Crisis: U.S.-Uzbekistan Relations, 2001-2005*, Washinton D.C., Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, John Hopkins University-SAIS, Şubat 2006, s. 44-45.

⁴⁴ Nilas Swanström, “China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?”, s. 584.

⁴⁵ Official Website of SCO Summit, “Joint Communiqué Of the Meeting of the Council of Heads of State of The Shanghai Cooperation Organization”; (http://english.scosummit2006.org/en_zxbb/2006-06/15/content_756.htm).

yerine yeniden Çin ve Rusya'ya daha yakın hissetmeye başlamışlardır. Yine 11 Eylül sonrası kurumsal açıdan sarsıntı yaşayan ŞİÖ, bu olaylardan sonra NATO ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı'na (AGİT) karşı yeniden bir cazibe merkezi haline gelmiştir.⁴⁶ En azından Özbekistan'ın 2001 öncesine göre Çin ve Rusya ile ilişkileri çok daha iyi durumdadır.⁴⁷

Çin, Rusya ve ABD Orta Asya'da birincil sırada söz sahibi olmak isteyen büyük güçlerdir. Türkiye, İran, Hindistan, Pakistan, Japonya ve Avrupa ülkeleri ise Orta Asya'da rol almak isteyen ikincil sıradaki devletlerdir. İkinci grupta yer alan bu ülkeler, kapasitelerindeki çeşitli yetersizliklerden dolayı Çin, ABD veya Rusya'yı yanlarına alarak Orta Asya'da etkili olmaya çalışmaktadırlar. Nitekim, bölgedeki Çin ve Amerikan nüfuzunu dengelemek için Rusya ve Hindistan bazı konularda ortak hareket etmeye başlamışlardır.⁴⁸ Türkiye ile ABD arasında da bölgeye yönelik benzer işbirliği mevcuttur. Pakistan da Çin vasıtasıyla bölgeye açılmak istemiştir. Pekin ve İslamabad arasında Şubat 1998'de uluslararası alanda kapsamlı işbirliği için varılan mutabakat da bunun bir göstergesidir.⁴⁹

Japonya da Orta Asya'da Rusya-Çin eksenini hem kendisi hem de ABD için dengeleyici bir politika izlemeye çalışmaktadır. 'Orta Asya Artı Japonya Diyalogu' adı altındaki Dışişleri bakanları toplantıları 2004'ten beri her yıl düzenli olarak yapılmıştır. Son olarak Japon Başbakanı Junichiro Koizumi Ağustos 2006'da Kazakistan ve Özbekistan'a çok önemli bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Koizumi yine Ağustos 2006'da Moğolistan'a da bir ziyarette bulunmuştu. Kasım 2005'de ABD'nin Özbekistan'daki askeri üslerini tahliye ettiği düşünülürse, Japonya'nın Orta Asya'daki nüfuzunu artırması Vaşington açısından da olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. ŞİÖ'ye alternatif olabilecek Japonya'nın bu tür girişimlerini, Rusya ve Çin endişe ile takip etmektedir.⁵⁰ Mayıs 2006'da gerçekleştirilen ŞİÖ zirvesinden sadece 10 gün sonra Japonya'nın Orta Asya Dış işleri bakanlarını Tokyo'da toplaması da bu endişelerin yersiz olmadığını bir göstergesidir.

Japonya'nın stratejik bir hamle olarak Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerini geliştirmesinin Rusya ve Çin ile olan ilişkilerini nasıl etkileyeceği zamanla daha iyi ortaya çıkacaktır. Rusya ile Japonya arasındaki Kuril Adaları üzerindeki egemenlik

⁴⁶ Selçuk Çolakoğlu, "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar 2004, s.197.

⁴⁷ John C.K. Daly *et al.*, *Anatomy of a Crisis: U.S.-Uzbekistan Relations, 2001-2005*, s. 64.

⁴⁸ Nilas Swanström, "China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?", s. 582.

⁴⁹ Joseph Y.S. Cheng & Zhang Wankun, "Patterns and Dynamics of China's International Strategic Behaviour", *Journal of Contemporary China*, Cilt.11, Sayı: 31, 2002, s. 237.

⁵⁰ Takashi Horiuchi, "Koizumi Courts Central Asian Nations", *The Asahi Shimbun*, 23 Ağustos 2006.

tartışmaları halen bir çözüme kavuşmuş değildir. Yine Çin, II. Dünya Savaşı öncesinde Japon ordusu tarafından gerçekleştirilen savaş suçları dolayısıyla Japonya'ya karşı hâlâ şüpheyle bakmaktadır. Üstelik Japonya'nın 1894-95 Savaşı'nda Çin'i ve 1904-05 Savaşı'nda da Rusya'yı yenmesinden sonra 1945'e kadar uzanan bir dönemde adım adım Türkistan coğrafyası üzerinde etkili olma stratejisi izlemesi, günümüzde Tokyo'nun Orta Asya ilişkileri konusunda Pekin ve Moskova'nın oldukça hassas davranmalarına yol açmaktadır.⁵¹

İran'ın Orta Asya'daki nüfuzu Farsça konuşan Tacikistan'dan öteye geçememiştir. Türkiye ise bölgeye bağımsızlık sonrası hızlı bir giriş yapmış ve tüm Orta Asya ülkelerini resmen ilk tanıyan devlet olmuştur. Ayrıca Ekim 1992'de Ankara'da Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın katılımıyla Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi düzenlenmiştir. Ancak Türkiye'nin soy ve kültür birliğine dayalı bu bölge politikasında zaman içerisinde bazı zaaf lar ortaya çıkmıştır.⁵² Pekin, Orta Asya'da söz sahibi olmak isteyen ülkeler arasında ABD'yi ve bölge halklarının akrabası konumundaki Türkiye'yi tehlikeli görmekte ve bu ülkelerin nüfuzunu sınırlandırabilmek için ayrı bir çaba harcamaktadır.

Enerji Kaynakları Açısından Çin'in Orta Asya Stratejisi

Petrol ve doğal gaz kaynakları Pekin'in Orta Asya ülkeleriyle yaklaşmasında en önemli unsurlardan birini oluşturmaktadır. Çin bugün itibariyle dünyanın ikinci büyük enerji tüketicisidir ve dünya enerji tüketiminin % 13,6'sı Çin tarafından gerçekleştirilmektedir.⁵³ 2003 yılı rakamlarına göre Çin 169,3 milyon ton petrol çıkartırken, 275,2 milyon ton petrol tüketmiştir.⁵⁴ Dolayısıyla, sadece 2003 yılında Çin'in petrol açığı 61,52 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Çin hem enerji açığını kapatmak hem de Ortadoğu petrollerine olan ihtiyacını azaltmak için Orta Asya da dahil olmak üzere alternatif enerji kaynaklarına şiddetle ihtiyaç duymaktadır.⁵⁵ Bu alandaki işbirliğine hem ekonomisi daha büyük hem de doğal kaynakları daha fazla olan Kazakistan olumlu bakarken, diğer Orta Asya

⁵¹ Ali Merthan Dünder, *Panislâmizm'den Büyük Asyacılaşma Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006), s. 141-144.

⁵² Russel Ong, "China's Security Interests in Central Asia", s. 435.

⁵³ Fan He & Donghai Qin, "China's Energy Strategy in the Twenty-First Century", *China & World Economy*, Cilt:14, Sayı: 2, 2006, s. 93.

⁵⁴ Pak K. Lee, "China's Quest for Oil Security: Oil (Wars) in the Pipeline?", *The Pacific Review*, Cilt: 18, Sayı: 2, Haziran 2005, s. 268.

⁵⁵ Mary E. Gallagher, "China in 2004: Stability Above All", *Asian Survey*, Cilt: 45, Sayı: 1, Ocak/Şubat 2005, s. 31.

ülkeleri Pekin’le ekonomik yakınlaşmanın üzerlerindeki Rus nüfuzunu Çin nüfuzuna dönüştüreceğini düşünerek temkinli yaklaşmaktadırlar.

Çin’in kuzey ve kuzeybatısında bulunan petrol ve doğal gaz kaynakları ülkenin ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Sincan’daki zengin petrol yatakları bile Çin açısından yetersiz kalmaktadır. Eğer Çin yıllık büyümesini % 7’de sabitlese bile 2005’de % 35 olan petrol ithalâtı 2010’da % 45’e çıkacaktır.⁵⁶ Çin Sincan’daki Tarım Havzası’ndan ülkenin petrol ihtiyacının 2010 yılı itibariyle beşte birini (35 milyon ton Tarım Havzası’ndan ve 10 milyon ton Kazak petrolü) karşılamayı düşünmektedir. Pekin ayrıca Sincan’dan Şanghay’a ülkeyi çaprazlamasına kat eden 4.000 km uzunluğunda bir boru hattı inşa etmektedir.⁵⁷ Bu açıdan Çin, genelde ABD’nin kontrolündeki Ortadoğu petrolerinden başka büyük petrol rezervlerine sahip Orta Asya ülkelerine özel bir önem vermeye başlamıştır.

Tablo-1 Çin’in Petrol İthalâtına Bağımlılık Tahmini

	Çin’in Petrol İthalâtı (%)
2000	34
2010	60
2030	82

Kaynak: Fan He & Donghai Qin, ‘China’s Energy Strategy in the Twenty-First Century’, *China & World Economy*, Cilt:14, Sayı: 2, 2006, s.100

Özellikle petrol kaynakları için işbirliği konusunda Çin ve Kazakistan arasında büyük bir mesafe kaydedilmiştir. Rusya’ya olan bağımlılığını azaltması açısından Astana yönetimi de enerji konusunda Çin’le işbirliğine sıcak bakmaktadır. Pekin ve Astana arasında Sincan’a kadar uzanacak 1.240 km.lik petrol boru hattı anlaşması imzalanmıştır. Çin ayrıca Mayıs 2004’ten beri Kazakistan ve Sincan arasında inşa edilen 1.000 km.lik başka bir boru hattına milyarlarca dolar yatırmaktadır.⁵⁸

Özbekistan’daki petrol ve doğal gaz sahalarına yapılacak Çin yatırımı konusunda Pekin ve Taşkent arasında ön anlaşmaya varılmıştır. Yine doğal gaz zengini Türkmenistan’dan Kazakistan üzerinden Çin’in Sincan bölgesine bir doğal

⁵⁶ Nilas Swanström, “China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?”, s. 576.

⁵⁷ Russel Ong, “China’s Security Interests in Central Asia”, s. 432.

⁵⁸ J. Peter Pham, “Beijing’s Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia”, s. 57.

gaz boru hattı döşenmesi gündemdedir. Rusya ile sorun yaşanan Aşkabat yönetimi doğal gaz konusunda Çin ile işbirliğine sıcak bakmaktadır.⁵⁹

Çin'in Orta Asya'da doğrudan sermaye yatırımlarının hem meblağ hem de sayı olarak büyük kısmını enerji sektöründeki yatırımlar oluşturmaktadır 1992-2002 yıllarını kapsayan on yıllık bir döneme bakıldığında Çin'in Orta Asya ülkelerine yaptığı yatırımlar arasında büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde Çin Kazakistan'a 39.601.000 dolar, Kırgızistan'a 24.252.000 dolar, Özbekistan'a 12.923.000 dolar, Tacikistan'a 3.390.000 dolar ve Türkmenistan'a 300.000 dolar yatırım yapmıştır.⁶⁰ Çin'in Orta Asya ülkeleriyle ticaretinde sırasıyla Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın büyük bir ağırlığı olduğu görülmektedir. Bu durum Çin'in Orta Asya'daki siyasi açılımları açısından da yol gösterici olabilir.

Orta Asya sadece kendi enerji potansiyeli ile değil, aynı zamanda Ortadoğu'daki enerji kaynaklarını aktarmak açısından da Çin için büyük önem taşımaktadır. Çünkü Çin'in Orta Asya'da sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri artmasına rağmen, bu kaynakların Çin'in ekonomik büyümesini karşılaması mümkün değildir. Bu durumda Çin'in Ortadoğu petrollerine olan bağımlılığı devam edecektir. Zaten bu noktada Pekin, genelde ABD'nin kontrolündeki Ortadoğu bölgesinin yanısıra Orta Asya ve Rusya'dan da enerji ithal etmek suretiyle enerji bağımlılık riskini minimize etmeye çalışmaktadır.⁶¹

Özellikle ABD tarafından tecrit edilmeye çalışılan İran'ın zengin petrol ve doğal gaz kaynakları Pekin açısından büyük önem taşımaktadır. Orta Asya'ya coğrafi komşuluğu ve ABD'ye karşı Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirmeye istekli oluşu, İran'ı Pekin açısından önemli bir ortak haline getirmektedir. Ortadoğu ve Orta Asya petrollerinin döşenecek boru hatlarıyla Çin üzerinden enerji fakiri Japonya ve Güney Kore'ye pazarlanması seçeneği de Pekin'e boru hatları için dış finansman sağlanması açısından avantaj sağlamaktadır. Ancak ne Tokyo ne de Seul kendilerini tek taraflı olarak Pekin'e bağlayabilecek bu seçeneğe sıcak bakmaktadır.⁶²

Çin'in enerji açısından hem Ortadoğu'daki hem de Orta Asya'daki Müslüman ülkelere bağımlı oluşu, Pekin'in Sincan'daki Müslüman azınlığa yönelik sert politikalar izlemesini zorlaştırmakta ve bölgedeki azınlığa yönelik olarak sürdürülebilir bir barış tesis etmeyi gerekli kılmaktadır. Öncelikle Sincan'daki petrol

⁵⁹ Russel Ong, "China's Security Interests in Central Asia", s. 431-432.

⁶⁰ Hsiu-Ling Wu & Chien-Hsun Chen, "The Prospects for Regional Economic Integration Between China and the Five Central Asian Countries", *Europe-Asia Studies*, Cilt: 56, Sayı: 7, Kasım 2004, s. 1073.

⁶¹ Pak K. Lee, "China's Quest for Oil Security: Oil (Wars) in the Pipeline?", s. 279.

⁶² J. Peter Pham, "Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia", s. 59.

tesisleri ve boru hatları sabotaj saldırıları için çok uygun birer hedef teşkil etmektedir. Ekonomik açıdan maliyeti yüksek olacak bu tür saldırıları önlemek için bile bölgede bir siyasi çözüme ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca şimdiye kadar Sincan'daki petrol işletmelerinde Han Çinlileri hem daha kolay bir şekilde işe girebilmekte hem de daha yüksek maaş almaktadır. Bu da Türk kökenli Müslüman halk arasında tepkiye yol açmakta ve ayrılıkçı hareketleri meşrulaştıran yeni bir gerekçeye dönüşmektedir.⁶³

Pekin'in Orta Asya ile Ticari İlişkileri

Çin, Orta Asya ile ticarete ve ekonomik bütünleşmeye büyük önem vermektedir. Bu konuda özellikle sınır ticaretinde Çin'in Sincan bölgesi öne çıkmaktadır. Pekin'e göre Orta Asya ülkeleriyle artan ticaret sonucunda bu ülkelerin Çin'e olan bağımlılığı artacak ve bu sayede Çin'e karşı düşmanca bir politika izlemelerinin iktisadi temelleri de zayıflayacaktır. Pekin ayrıca Orta Asya ile sınır ticareti sayesinde Sincan'da refahın artmasının bölgedeki ayrılıkçı hareketleri zayıflatacağını tahmin etmektedir.⁶⁴ Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao da Çin'in kalkınması açısından Orta Asya'nın merkezi bir öneme sahip olduğunu açıklamıştır.

ABD'nin Afganistan'a yerleşmesiyle birlikte Çin'in Orta Asya'daki ağırlığı biraz azalır gibi görünse de, ticari ve ekonomik ilişkiler 2001 sonrasında artarak gelişmeye devam etmiştir. Bu durum Çin'in bölgedeki nüfuzunu daha da artırmakta ve uzun vadede Rusya ve ABD'ye karşı bölgesel dengelerde Çin lehine büyük avantaj sağlamaktadır. Zaten Çin ticari açıdan Orta Asya'ya nüfuz etme yönüyle Rusya ve ABD'ye göre daha avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Günlük tüketim ürünleri yönüyle Çin malları Rus mallarından daha kaliteli ve çeşitli iken, düşük fiyatları ile pahalı Japon ve Amerikan mallarına göre Orta Asya'da büyük rekabet avantajına sahiptir. Ayrıca ABD'nin Orta Asya politikası genellikle siyasi, stratejik ve enerji odaklı olmuştur.

Çin resmi istatistiklerine göre 600.000 Orta Asyalı Sincan'ın bölge başkenti Urumçi'yi, yine aynı sayıda Çin vatandaşı da Orta Asya'yı ticaret amaçlı ziyaret etmiştir.⁶⁵ Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile 3.500 km. uzunluğunda sınıra sahip olan Sincan'ın bölgesel ticaretten aldığı pay oldukça yüksektir. Öyle ki Çin'in Kazakistan'la olan bugüne kadarki toplam ticaretinin % 80'i Sincan üzerinden

⁶³ Russel Ong, "China's Security Interests in Central Asia", s. 432.

⁶⁴ Hsiu-Ling Wu & Chien-Hsun Chen, "The Prospects for Regional Economic Integration Between China and the Five Central Asian Countries", s. 1070.

⁶⁵ Nilas Swanström, "China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?", s. 580.

gerçekleştirilmiştir.⁶⁶ Zaten Çin'in Sincan üzerinden Kazakistan'la gerçekleştirilen ticaret hacmi diğer Orta Asya cumhuriyetlerinin toplamından daha büyüktür (bkz. Tablo-2). Sınır ticaretinin canlanmasıyla birlikte Sincan bölgesinin büyüme hızı son 10 yılda Çin ortalamasını aşmış bulunmaktadır. Çin ortalama olarak % 8 büyürken, Sincan ekonomisi ortalama % 10 büyümektedir.⁶⁷

ABD resmi verilerine göre Çin, Kazakistan'ın dördüncü büyük ihracat (% 9,9) ve ikinci büyük ithalât (% 15,4) ortağıdır. Yine Çin, Kırgızistan'ın üçüncü büyük ihracat (% 12) ve birinci büyük ithalât (% 26,3) ortağıdır. Özbekistan için Çin ikinci büyük ihracat (% 14,7) ve altıncı büyük ithalât (% 5,8) ortağıdır.⁶⁸ Genel olarak bakıldığında, Orta Asya ülkeleri Çin'den hafif sanayi ürünleri, gıda maddeleri ve ev eşyaları ithal ederken, Çin'e enerji kaynaklı ürünler ihraç ettiği görülmektedir. Zaten bu yüzden Çin Orta Asya ile ticarete hep açık vermektedir.

2002 yılı verilerine göre Çin beş Orta Asya ülkesine 943.908 dolarlık ihracatta bulunurken, 1.444.387 dolarlık ithalâta bulunmuştur. Bu rakamın büyük kısmını da Kazakistan ile gerçekleştirilen ticaret oluşturmaktadır. Çin'in Kazakistan'a ihracatı 600.097 dolar iken ithalâtı 1.354.945 dolardır.⁶⁹ Görüldüğü gibi ticari boyutuyla da Çin açısından Kazakistan'ın müstesna bir yeri bulunmaktadır.

Çin sadece tüketim ürünleri açısından değil, ucuz silah ve silah teknolojisi temin etme yönünden de Orta Asya ülkeleri için büyük önem taşımaktadır. Pekin geçmişte İran, Irak, Nijerya ve Sudan gibi petrol ithal ettiği ülkelere olan borcunu silah satarak ödemişti.⁷⁰

⁶⁶ Hsiu-Ling Wu & Chien-Hsun Chen, "The Prospects for Regional Economic Integration Between China and the Five Central Asian Countries", s. 1066.

⁶⁷ Martin C. Spechler, "Crouching Dragon, Hungry Tigers: China and Central Asia", *Contemporary Economic Policy*, Cilt: 21, Sayı: 2, Nisan 2003, s. 279.

⁶⁸ J. Peter Pham, "Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia", s. 58.

⁶⁹ Hsiu-Ling Wu & Chien-Hsun Chen, "The Prospects for Regional Economic Integration Between China and the Five Central Asian Countries", s. 1066.

⁷⁰ Nilas Swanström, "China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?", s. 580.

Tablo-2: Şıncan Bölgesinin Komşu Ülkelerle Ticareti 1997-2002⁷¹

Birim: Milyon ABD doları

		<i>Kazakistan</i>	<i>Kırgızistan</i>	<i>Tacikistan</i>	<i>Türkmenistan</i>	<i>Özbekistan</i>	<i>Rusya</i>	<i>Moğolistan</i>	<i>Pakistan</i>	<i>Hindistan</i>	<i>Afganistan</i>
1997	Toplam	550,10	112,41	72,25	19,78	4,22	51,21	17,93	13,98	2,48	0,03
	<i>İhracat</i>	116,62	71,27	22,54	3,58	1,66	4,90	9,70	12,28	2,48	0,03
	<i>İthalât</i>	433,48	41,14	49,71	16,20	2,56	46,31	8,23	4,70	0	0
1998	Toplam	560,23	202,00	60,18	6,10	3,87	76,17	12,81	21,16	2,16	0
	<i>İhracat</i>	166,74	171,27	23,82	3,23	1,63	25,42	6,92	16,31	1,77	0
	<i>İthalât</i>	393,49	30,73	36,36	2,87	2,24	50,75	5,89	4,85	0,39	0
1999	Toplam	888,89	111,73	5,81	10,70	2,10	66,93	11,05	46,38	4,09	0,37
	<i>İhracat</i>	469,26	88,66	3,05	5,61	0,16	13,38	4,40	43,19	3,50	0,37
	<i>İthalât</i>	419,63	23,07	2,76	5,09	1,94	53,55	6,65	3,19	0,59	0
2000	Toplam	1.182,45	171,37	10,28	2,43	9,52	67,70	7,11	22,52	17,80	2
	<i>İhracat</i>	512,00	104,37	5,15	0,44	5,40	18,38	3,81	16,13	16,83	0
	<i>İthalât</i>	670,45	66,99	5,13	1,99	4,12	49,32	3,30	6,39	0,96	0,02
2001	Toplam	904,26	99,22	7,06	0,96	5,55	122,53	8,60	8,73	2,06	0,25
	<i>İhracat</i>	209,13	56,91	349	0,01	3,44	32,99	5,46	5,89	1,99	0,22
	<i>İthalât</i>	695,14	42,31	3,57	0,95	2,11	89,54	3,14	2,83	0,07	0,03
2002	Toplam	1.365,00	154,00	4,00	9,90	19,10	215,00	4,20	69,40	10,97	0,12
	<i>İhracat</i>	442,00	99,00	0,20	9,70	17,10	47,00	3,10	66,60	5,89	0,12
	<i>İthalât</i>	923,00	54,00	3,80	0,20	2,00	168,00	1,10	2,80	5,08	0

⁷¹ Xinjiang Border Trade Administration, "Trade Values Between Xinjiang and Central Asia and Other Neighboring Countries"; (<http://www.china.org.cn/english/features/Xinjiang/114822.htm>).

Pekin, ayrıca, 'Yeni İpek Yolu' projesi ile Tokyo'dan İstanbul'a uzanacak ve tüm Asya kıtasını kuşatacak yeni bir ticaret ağına destek vermektedir. Bu şekilde Çin ve Orta Asya üzerinde inşa edilecek yeni otoyollar ve demiryolları ile merkezi Avrasya bir cazibe merkezi haline gelecektir.⁷² Kafkasya ve Orta Asya'nın yanı sıra Doğu Asya, Güneydoğu Asya ve Güney Asya'yı da içerecek şekilde tüm Avrasya kıtasını bir ağ gibi kapsayacak olan Trans Asya demiryolu projesinin büyük bir ilgi görmesi bu yöndeki beklentilerin oldukça yaygınlaştığını da göstermektedir.⁷³ Çin istikrarlı bir Orta Asya'yı Asya Pasifik bölgesine eklemeyerek kendi nüfuzunu her iki bölgede de artırmak niyetindedir.

SONUÇ

Mevcut durum itibarıyla Orta Asya'da en faal aktörler arasında Çin ve ABD ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan Rusya bölgede Çin ve ABD'nin gölgesinde kalmaya başlamıştır. Rusya, bölgede Sovyetler Birliği'nden miras kalan mevcut üstünlüğünü hızla kaybederken, Çin yeniden Orta Asya'da yayılmaktadır. Çin, yatırımlar, ticari ve askeri işbirliği ile Orta Asya üzerindeki nüfuzunu hızla artırmaktadır. Çin'in Orta Asya stratejisine yönelik olarak ortaya çıkan en büyük zaafı, Doğu Türkistan/Sincan sorununa adil ve kalıcı bir çözüm bulamamış olmasıdır. Bu sorunun devamı Çin'in bölgeye yönelik açıklamalarını sıkıntıya sokacağı gibi, Orta Asya'da etkili olmak isteyen diğer büyük güçler yeri geldikçe bu sorunu Çin'e karşı bir koz olarak da kullanmak isteyeceklerdir.

Orta Asya ülkeleri ise ABD, Çin ve Rusya arasında dengeli bir politika izlemeye çalışmaktadırlar. Bölge devletleri, ABD'ye bölgede siyasi ve askeri destek vermekle birlikte, uzun vadeli dengeler açısından daha kalıcı gördükleri Çin ve Rusya'yı da ihmal etmemektedirler. Bu noktada 2001'den sonra bölgede artan ABD nüfuzunun, 2005'de Kırgızistan ve Özbekistan'da meydana gelen olaylardan sonra gerilemeye başladığı söylenebilir. Ancak ABD her şeye rağmen Orta Asya'daki en etkili güçlerden biri olma özelliğini devam ettirmektedir.

Son olarak, Orta Asya'nın güvenlik politikalarının belirlenmesinde Çin, Rusya ve ABD'nin birinci derecede etkili olacağı anlaşılmaktadır. Buradaki hassas nokta ise bu üç büyük gücün kendi çıkar çatışmalarını ne ölçüde aşip ortak bir zeminde buluşabilecekleridir. Çin, Rusya ve ABD temel konularda anlaşabilirlerse, Orta

⁷² Nuraniye Hidayet Ekrem, *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)*, (Ankara: ASAM Yayınları, 2003), s. 133-134.

⁷³ Hooman Peimani, "Trans-Asia Rail Network A Potential Benefit to Central Asian And Caucasian States", *Central Asia - Caucasus Analyst*, 15 Kasım 2006; (http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=4563).

Asya'nın geleceğinde daha barışçıl ve ekonomik refaha önem veren bir tablo ortaya çıkacaktır. Aksi takdirde Orta Asya büyük güçlerin kozlarını paylaştıkları bir bölgeye dönüşecek ve istikrarsızlık bölgenin kaderi haline gelecektir.

KAYNAKÇA

- Anat, Hacı Yakup, *Doğu Türkistan'da Milliyetçilik Hareketleri*, Hazırlayan: Soner Yalçın, (Ankara: Özkan Matbaacılık, 2005).
- Cheng, Joseph Y.S & Zhang Wankun, "Patterns and Dynamics of China's International Strategic Behaviour", *Journal of Contemporary China*, Cilt:11, Sayı: 31, 2002.
- Çolakoğlu, Selçuk, "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar 2004.
- Çolakoğlu, Selçuk, "Central Asia in the Triangle of Russia, China and the US", *International Conference on Security Challenges in Central Asia*, Bishkek, 19 Şubat 2004.
- Çolakoğlu, Selçuk, "Issues of Eastern Turkestan and Turkey", *Journal of the Korean-Turkish Academic Society*, Cilt: 2, 1998-1999.
- Çolakoğlu, Selçuk, "Çin-Sovyet İlişkilerinde Orta Asya Boyutunun Önemi: Soğuk Savaş Dönemi (1950-1982)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1997.
- Daly, John C.K. et al., *Anatomy of a Crisis: U.S.-Uzbekistan Relations, 2001-2005*, Washinton D.C., Central Asia-Caucas Institute & Silk Road Studies Program, John Hopkins University-SAIS, Şubat 2006.
- Dündar, Ali Merthan, *Panislâmizm'den Büyük Asyacılaşma Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006).
- Ellison, Herbert J., "Russia, Korea, and Northeast Asia", *Korea's Future and Great Powers*, Nicholas Eberstadt & Richard Ellings (Der.), (Seattle: University of Washington Press, 2001).
- Ekrem, Nuraniye Hidayet, *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)*, (Ankara: ASAM Yayınları, 2003).
- Erdoğan, Bülent, "Orta Asya'da Yasadışı Uyuşturucu Ticareti ve Kullanımı", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2006.
- Erol, Mehmet Seyfettin & Çiğdem Tunç, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 9, Sayı: 3, Sonbahar 2003.
- Foot, Rosemary, "Chinese Strategies in a US-hegemonic Global Order: Accommodating and Hedging", *International Affairs*, Cilt: 82, Sayı: 1, 2006.
- Gallagher, Mary E., "China in 2004: Stability above All", *Asian Survey*, Cilt: 45, Sayı: 1, Ocak/Şubat 2005.
- Garnett, Sherman, "Challenges of the Sino-Russian Strategic Partnership", *The Washington Quarterly*, Cilt: 24, Sayı: 4, Ağustos 2001.
- Gladney, Dru C., "Islam in China: Accomodation or Separatism?", *The China Quarterly*, Cilt: 174, Haziran 2003.
- Harada, Chikahito, "Russia and North-East Asia", *Adelphi Paper*, Sayı: 310, Temmuz 1997.
- He, Fan & Donghai Qin, "China's Energy Strategy in the Twenty-First Century", *China & World Economy*, Cilt.14, Sayı: 2, 2006.

- Horiuchi, Takashi, “Koizumi Courts Central Asian Nations”, *The Asahi Shimbun*, 23 Ağustos 2006.
- Kocaoğlu, Timur, “Sevindim ve Utandım”, *Gökbayrak*, Cilt: 12, Sayı: 63, Ocak-Şubat 2005.
- Lee, Pak K., “China’s Quest for Oil Security: Oil (Wars) in the Pipeline?”, *The Pacific Review*, Cilt.18, Sayı: 2, Haziran 2005.
- McDermott, Roger, “Bishkek’s Manas Base in Crises”, *Eurasia Daily Monitor*, Cilt: 3, Sayı: 228, 11 Aralık 2006; (http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371733).
- Olcott, Martha Brill, “Taking Stock of Central Asia”, *Journal of International Affairs*, Cilt: 56, Sayı: 2, Bahar 2003.
- Ong, Russel, “China’s Security Interests in Central Asia”, *Central Asian Survey*, Cilt: 24, Sayı: 4, Aralık 2005.
- Peimani, Hooman, “Trans-Asia Rail Network A Potential Benefit To Central Asian And Caucasian States”, *Central Asia - Caucasus Analyst*, 15 Kasım 2006; (http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=4563).
- Pham, J. Peter, “Beijing’s Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia”, *American Foreign Policy Interests*, Cilt: 28, Sayı: 1, 2006.
- Spechler, Martin C., “Crouching Dragon, Hungry Tigers: China and Central Asia”, *Contemporary Economic Policy*, Cilt: 21, Sayı: 2, Nisan 2003.
- Swanström, Nilas, “China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?”, *Journal of Contemporary China*, Cilt: 14, Sayı: 45, Kasım 2005.
- Türköz, Ahmet, “Doğu Türkistan’da Soykırım ve İnsanlık Suçları”, Ahmet Türköz & Hakan Yavuz Demir (Der.), *Doğu Türkistan’da Çeşitli İnsan Hakları Sorunları*, (İstanbul: Avrasya Türk Dernekleri Federasyonu Yayınları, 2002).
- Wu, Hsiu-Ling & Chien-Hsun Chen, “The Prospects for Regional Economic Integration Between China and the Five Central Asian Countries”, *Europe-Asia Studies*, Cilt: 56, Sayı: 7, Kasım 2004.
- Yom, Sean, “Uighur Muslims and Separatism in China: A Looming Dilemma”, *IJAS Newsletter*, Sayı: 27, Mart 2002.
- Zhu, Yuchao & Dongyan Blachford, “Ethnic Minority Issues in China’s Foreign Policy: Perspectives and Implications”, *The Pacific Review*, Cilt: 18, Sayı: 2, Haziran 2005.
- Official Website of SCO Summit, “China, Russia Agree to Enhance Cooperation within SCO”; (http://english.scosummit2006.org/en_zxbb/2006-06/15/content_772.htm).
- Official Website of SCO Summit, “Chinese, Iranian Presidents Meet on Bilateral Ties, Nuclear Issue”; (http://english.scosummit2006.org/en_zxbb/2006-06/16/content_813.htm).
- Official Website of SCO Summit, “Joint Communiqué Of the Meeting of the Council of Heads of State of The Shanghai Cooperation Organization”; (http://english.scosummit2006.org/en_zxbb/2006-06/15/content_756.htm).
- Xinjiang Border Trade Administration, “Trade Values Between Xinjiang and Central Asia and Other Neighboring Countries”; (<http://www.china.org.cn/english/features/Xinjiang/114822.htm>)

